

Raluca Corina BACIU
(Universitatea de Vest
din Timișoara)

Câteva observații privind critica traducerii românești în secolul al XIX-lea¹

Abstract: (Aspects Regarding 19th Century Romanian Translation Criticism) As a direct result of Enlightenment thought, a vast program of cultural modernization began in the Romanian principalities during the 19th century. The book, especially the translated one, turned into the main instrument of cultural propagation for the general public. The translations from French, at the beginning using books already translated into a different language, afterwards using the original French, increased in number. During the first half of the century, the translators realized the Romanian versions, which were, mostly, moralizing works, textbooks and science books vulgarisations. For the first time in the history of the Romanian translations, the supremacy of religious books ended in favour of profane books. During the second half of the 19th century, the translations repertoire grew substantially, in parallel with the increase of the people's degree of alphabetization and the development of several means of communication. The spreading of the translation phenomenon in the Romanian society, two centuries ago, provoked critical attitudes from both the non-translators and the translators themselves. In this paper, our goal is to emphasize the most significant aspects in terms of the translation criticism in the 19th century, such as viewed in the newspapers' pages or in the forewords accompanying the translations.

Keywords: translators, discourse, language, public, modernisation

Rezumat: Sub influența ideilor iluministe, în secolul al XIX-lea, începe în Principatele Române un vast program de modernizare culturală. Cartea, în special cea tradusă, devine principalul instrument de propagare a culturii în rândul maselor. Traducerile din limba franceză, la început prin intermediari și apoi directe, devin tot mai numeroase. În prima jumătate a secolului, sunt transpuse în română mai ales lucrări cu caracter moralizator, manuale și cri de vulgarizare a științei. Este pentru prima dată în istoria traducerilor românești când supremația textelor religioase ia sfârșit în beneficiul celor cu caracter laic. În a doua jumătate a secolului, repertoriul traducerilor se îmbogățește substanțial, în paralel cu creșterea gradului de alfabetizare a populației și dezvoltarea mijloacelor de comunicare. Amploarea fenomenului traductiv în societatea românească de acum două secole determină lucrări de poziție critică, atât din partea non-traducătorilor, cât și a traducătorilor înșiși. În acest articol, ne propunem să evidențiem cele mai semnificative aspecte legate de critica traducerii în secolul al XIX-lea, așa cum sunt ele reflectate în ziarul vremii sau în prefețele care însoțesc traducerile.

Cuvinte-cheie: traducători, discurs, limbă, public, modernizare

În acest articol ne propunem să evidențiem cele mai semnificative aspecte legate de critica traducerii în secolul al XIX-lea, așa cum sunt ele reflectate în ziarul vremii sau în prefețele care însoțesc traducerile. Amploarea fenomenului traductiv în societatea românească de acum două secole determină lucrări de poziție critică, atât din partea non-traducătorilor, cât și a traducătorilor înșiși.

Deși, cronologic, traducerile sunt la fel de vechi ca scrierea, foarte mult timp traducătorii au rămas anonimi, abia în epoca romanică începând să-și semneze operele.

¹ Articol realizat în cadrul proiectului de cercetare *Traducerile intermediare din limba franceză în limba română. Impactul influenței franceze, prin filieră rusă, asupra mentalităților în societatea românească (secolul al XIX-lea)*, coordonat de Centrul de studii ISTTRAROM-Translations.

De atunci, ni s-au pstrat i primele reflec ii asupra actului traductiv. Acum mai bine de dou mii de ani, în opera sa *De Oratore* (55 î.e.n.), Cicero vorbe te despre modul în care a tradus în latin dou discursuri ale marilor oratori greci Eschine i Demostene. Marele gânditor antic mrturise te c nu a tradus cuvânt cu cuvânt, ci a avut în vedere tonul i valoarea expresiilor², care asigur , de fapt, frumuse ea discursului celor doi oratori. Câteva sute de ani mai târziu, Sfântul Ieronim redacteaz un impresionant tratat despre arta traducerii, *De Optimo genere interpretandi* (395 e.n.), în care, ap rându-se de atacurile adept ilor traducerii literale, sus ine principiul traducerii idee cu idee al lui Cicero³.

În Occident, înc din secolul al XVI-lea, apar primele „tratate”, care încearc s stabileasc anumite reguli i principii în arta de a traduce⁴. La noi, istoria i critica traducerii „au o soart destul de vitregit fa de cele din Europa, care au cunoscut o evolu ie cvasisimultan cu traducerea”⁵, c ci nu poate fi vorba despre o critic a traducerii române ti înainte de secolul al XIX-lea, deoarece nici activitatea de traducere nu poate fi comparat cu impresionantele programe de traduceri derulate în Occident.

O alt cauz important a acestei întârzieri este faptul c Biserica ortodox nu a admis nici o manifestare critic în ceea ce prive te literatura religioas , unica literatur oficial , timp de secole. Considerat drept o „manifestare a „duhului r u”, o îndeletnicire luciferic , o ac iune r uvoitoare”, critica este respins categoric de etica cre tin a „binelui”⁶. Iat de ce se remarc o puternic reticen fa de actul critic, care persist în rândul traduc torilor pân spre mijlocul secolului al XIX-lea. Astfel, pentru a bloca orice eventual luare de pozi ie critic , cuvântul traduc torului se încheia adesea, cu o fraz de genul: „Acum vie al ii care s reu easc mai bine”⁷.

Critica româneasc , arat Ibr ileanu, ia na tere în Moldova datorit unei mai bogate mo teniri culturale i unui grad ridicat de conservatorism. Aici, intelectualii sunt mai reticen i la „nout ile” i „exager rile” existente în celelalte dou provincii române ti⁸. Într-o perioad de manifestare a unor puternice influen e str ine, într-un mediu în care abund „stric torii de limb ”⁹, preocup rile primilor no tri critici se îndreapt mai cu seam spre cultivarea i unificarea limbii¹⁰, idei exprimate înc din prefe ele tip riturilor lui Coresi.

În Muntenia, atitudinea critic nu este, de la început, bine primit de c tre traduc tori. În articolul *Asupra traduc iei lui Omer*, din anul 1837, de **Heliade-R dulescu**, într-un fel pe bun dreptate se arat vehement împotriva criticii traductive. La acel moment, când nu existau înc nici „pravili”, nici „legiuitori”, important era încurajarea traducerilor care s faciliteze

² Cicéron, *L'Orateur. Du meilleur genre d'orateurs*, texte établi et traduit par Henri Bornecque, Paris, «Les Belles Lettres», 1921, p. 111.

³ M. Ballard, *De Cicéron à Benjamin: traducteurs, traductions, réflexions*, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires du Septentrion, 2007, p. 46.

⁴ G. Lungu-Badea, *Scurt istorie a traducerii. Repere traductologice*, Timi oara, Editura Universit ii de Vest, 2007, p. 82.

⁵ Idem, *ibidem*, p. 147-148.

⁶ G. Iva cu, *Din istoria teoriei i criticii literare române ti 1812-1866*, Bucure ti, Editura Didactic i Pedagogic , 1967, p. 19.

⁷ J. Racine, *Phedra, traduc iune nou* de G. Sion (Cu o Epistol a Domnului V. Alexandri), Bucure ti, 1875, p. 3.

⁸ G. Ibr ileanu, *Spiritul critic în cultura româneasc* , Chi in u, Editura Cartier, 2000, p. 29.

⁹ Idem, *ibidem*, p. 69.

¹⁰ G. Lungu-Badea, *op. cit.*, p. 82.

¹⁰ Idem, *ibidem*, p. 148.

accesul publicului român la nenum ratele comori ale literaturii universale. În faza de euforie a începutului, a descoperirii, critica poate fi demoralizant , c ci f r baze obiective, aceasta „nu seam n judecat , ci zavistie”, „nu vat m numai un om, ci stric iluzia la milioane”¹¹.

Spre mijlocul secolului, nevoia unor criterii solide de selec ie calitativ a traducerilor devine esen ial , lucru subliniat de c tre **Mihail Kog Iniceanu** în programul *Daciei literare*. Mania periculoas a traducerilor nefolositoare, sus ine criticul, nu face decât s omoare „duhul na ional”, împiedicând dezvoltarea unei literaturi originale. În ciuda îndemnului lui Kog Iniceanu, num rul de traduceri continu s creasc , ca o necesitate obiectiv impus de contextul cultural al epocii¹².

Peste câteva zeci de ani, în *Observ ri polemice* (1869), **Titu Maiorescu** subliniaz pericolul reprezentat de lipsa unei critici obiective: „camaraderia” instaurat în sfera literar d impresia c literatura român este populat exclusiv de „capete de geniu” f când imposibil sanc ionarea crea iilor de proast calitate¹³. Dup 1881, Maiorescu î i restrânge observa iile la literatur punând bazele criticii literare propriu-zise. Lupta criticilor poate fi concentrat astfel împotriva prostului gust literar¹⁴, considerat a doua manie periculoas , care-i cuprinsese pe români, dup cea a traducerilor. Maiorescu subliniaz importan a constituirii criticii obiective, care s restabileasc m sura lucrurilor: „Critica, fie i amar , numai s fie dreapt , este un element neap rat al sus inerii i prop irii noastre”¹⁵.

Pre ul pl tit, în perioada de tranzi ie (1780-1840), pentru deschiderea c tre traducerile laice, fusese acela al adâncirii diferen elor dialectale între cele trei provincii, fapt care va întârzia cristalizarea limbii literare. Prin proliferarea traducerilor în a doua jum tate a secolului al XIX-lea, cre te i num rul de cuvinte str ine care p trund în limba român . Metodele de „epurare” a limbii, propuse de diferite curente, determin o luare de pozi ie tran ant a lui Maiorescu, care, în 1881, enun cele patru reguli de „primire” a neologismelor în limba român ¹⁶.

De i nu se poate vorbi, în secolul al XIX-lea, despre o critic a traducerii în accep iunea actual a termenului, nu sunt lipsite de interes observa iile pe care o serie de oameni de cultur , traduc tori i non-traduc tori le fac asupra traducerilor, atât de numeroase în perioada amintit . Semnificative sunt reflec iile, pe care **Alexandru Odobescu** le exprim într-o serie de studii. Astfel, în *Poe ii V c re ti* (1861), vorbind despre traducerea lui Iancu V c rescu, *Britannicus*, aduce în discu ie problema caducit ii traducerilor i arat modul în care timpul i influen a epocii pot afecta receptarea unei traduceri. V c rescu tradusese piesa lui Racine, în anul 1827, într-un stil „cu totul clasic”. Peste 34 de ani, când traducerea va fi publicat , datorit modific rilor petrecute la nivelul limbii i al mentalit ilor, aceasta pare

¹¹ I. Heliade-R dulescu, *Asupra traduc iei lui Omer*, 1837, p. 14.

¹² G. Lungu-Badea, *Traduc ionita lui Mihai Kog Inicenu i consecin ele ei în plan literar*, în *Un capitol de traductologie româneasc . Studii de istorie a traducerii (III)*, (coord. Georgiana Lungu-Badea), Timi oara, Editura Universit ii de Vest, 2008, p. 190-191.

¹³ T. Maiorescu, *Critice (1866-1907)*. I. Edi ie îngrijit de Domnica Filimon, Bucure ti, Editura Minerva, 1984, p. 116.

¹⁴ G. Ibr ileanu, *op. cit.*, p. 69.

¹⁵ T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 187.

¹⁶ *Ibidem*, p. 364.

„confuz , gloduroas , ruginit ” i doar cei care mai cunosc foarte bine limbile clasice o pot „aprecia dup dreapta sa valoare”¹⁷.

Ca membru al Societ ii Academice Române, Odobescu încurajeaz traducerele merituose din literatura clasic , prin organizarea unor concursuri de traduceri, dotate cu premii substan iale. În articolele *Condi iunile unei bune traduceri române ti din autorii Eleni i Latini* (1874) i *Traducerea în român din Erodot* (1878), Odobescu scoate în eviden dificult ile pe care le presupune traducerea unui text atât de îndep rtat în timp. Scriitorul vine în ajutorul tinerilor traduc tori cu o serie de „reguli”, indispensabile alc tuirii unei traduceri de calitate. Dintre acestea amintim: în elegerea autorului i cunoa terea limbii din care se traduce „pân la cele mai delicate nuan e”¹⁸ i transpunerea originalului într-o limb român frumoas „de to i priceput ” lipsit de provincialisme, vulgarit i, arhaisme i, evident, neologisme prisositoare¹⁹.

Deosebit de importante sunt i remarcile critice pe care Mihai Eminescu le face într-o serie de cronici teatrale. Observa iile sale sunt centrate pe trei mari puncte de interes: repertoriul teatral, actorii i publicul, i exprim „un punct de vedere propriu, o concep ie original , elevat , temeinic închegat , unitar i de esen realist ”²⁰. Poetul se arat profund dezam git de ignoran a publicului românesc, care nu tie s pre uiasc str daniile actorilor i calitatea pieselor într-o ar , unde „succesul mediocrit ii e foarte u or i lupta tuturor elementelor mai bune peste m sur de grea”²¹. În aceste condi ii, piese de tipul *Dou orfeline*, „pastet de crime, boli, vicii i degradare omeneasc , care- i face p rul m ciuc -n cap i te scutur frigurile”, se joac cu sala plin , dar dac s-ar juca Shakespeare i Molière, sala ar r mâne goal ²².

În ceea ce prive te repertoriul, acesta este alc tuit, mai ales din dramatiz ri dup „romane de mansard ”, lipsite de orice caracter moralizator i „întemeiate sau pe crime comune sau pe boli trupe ti”²³. Eminescu se arat totu i favorabil anumitor autori, precum Scribe, ale c rui scrieri sunt asem nate cu ni te obiecte de lux. Poetul este impresionat mai cu seam de piesa acestuia *Moartea lui Petru cel Mare*²⁴.

Nu doar criteriile de selec ie a operelor care se traduc, exprim eferescen a transform rilor prin care trece societatea româneasc în secolul al XIX-lea, ci i maniera în care aceste opere sunt traduse. Dac arunc m o privire peste traducerele din francez , mai ales peste cele beletristice, vom observa adesea men iunea de „traducere slobod ”, „prescurtare”, „imita ie”, „localizare”, fapt care denot raportul foarte liber al traduc torului cu originalul. În cronica la piesa *Fadette*, dup romanul lui G. Sand, Eminescu se arat

¹⁷ Al. Odobescu, *Opere XVIII. Coresponden 1847-1879*, Bucure ti, Editura Academiei RSR, 1979, p. 46.

¹⁸ Idem, *ibidem*, p. 386.

¹⁹ *Ibidem*, p. 389.

²⁰ M. Eminescu, *Scrieri de critic literar* , cu un studiu introductiv i note de Ion V. Boeriu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972, p. 15.

²¹ Idem, *ibidem*, p. 88.

²² *Ibidem*, p. 109.

²³ *Ibidem*, p. 82.

²⁴ *Ibidem*, p. 93.

potrivnic „localizării”, o neonestitate, care nu face decât să schimbe numele personajelor, ascunzând faptul că piesa este o traducere²⁵.

Un bogat material de studiu referitor la critica traducerii îl reprezintă prefețele traducerilor românești din secolul al XIX-lea. Chiar dacă unii traducători preferă să redea integral prefața autorului, fără a adăuga nimic original, ca spre exemplu, Nikolae D. Rakovitza în *Comandorul de Malta*, al lui E. Sue, 1857²⁶ sau Dumitru Stănescu în *Pierderea copiilor în al XIX-lea secol*, al lui E. Legouvé, 1898²⁷, majoritatea introducerilor sunt deosebit de interesante devenind uneori mici tratate de traductologie.

De obicei, în prefețele traducerilor din secolul al XVIII-lea și mai vechi, după cuvintele de laudă adresate celui care a suportat costurile destul de ridicate ale tipăririi cărții, traducătorii și tipograful își cer iertare cititorilor pentru eventualele greșeli, așa cum face într-o notă finală tipograful *Tripodului* de la Râmnic, din anul 1731: „(...) căpre cumu iaste cu neputin ceriulu fără de nori, așa și typarulu fără de greșal”²⁸.

În secolul al XIX-lea, deși se pare că „tradiția” scuzelor pentru greșeli, discursul devine mai complex, aducând în atenție cu tot mai mult profesionalism problemele cu care se confruntă traducătorii în procesul de traducere, mai mult decât atât, propunând soluții pentru rezolvarea acestora. Astfel, prefețele traducerilor depășesc cadrul textului și constituie o radiografie a limbii și societății românești a timpului.

Prima jumătate a secolului al XIX-lea este importantă datorită faptului că atunci se cristalizează câteva concepte fundamentale, legate de limba literară și stilurile funcționale, limba scriitorilor și aportul acestora la îmbogățirea limbii literare²⁹. Deși în mai toate prefețele traducerilor persistă lamentările referitoare la slăbiciunea limbii și lipsa unor instrumente ajutoare precum dicționarele, apar și voci, care mută „vina” dinspre limbă, înspre cei care ar trebui să o mângâie cu mai mult talent și creativitate. Așa este cazul lui Vasile Pogor, în introducerea *Către cetățeni*, a traducerii sale după *Henriada* lui Voltaire, realizată în 1838. Traducătorul se ridică în apărarea limbii române, îndemnându-i pe intelectuali să-și preia mai mult limba și participe activ la îmbogățirea și cizelarea ei³⁰.

Acum, mai mult ca oricând, traducătorii în eleg importanța muncii lor pentru că societatea românească să recupereze rapid decalajul cultural față de vestul Europei. Majoritatea cărților didactice și cu caracter utilitar lipsesc din coli, iar pentru a realiza manuale românești este nevoie de profesori specializați, dar și de mult timp. Traducătorii E. Angelescu și J. M. Riurianu justifică astfel în *Prefațune* motivul pentru care au tradus *Elemente de geometrie* al

²⁵ *Ibidem*, p. 106.

²⁶ G. Lungu-Badea (coord.), *Repertoriul traducerilor români de limbă franceză, italiană, spaniolă (secolele al XVIII-lea și al XIX-lea). Studii de istorie a traducerilor (I)*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006, p. 184.

²⁷ *Idem, ibidem*, p. 234.

²⁸ I. Bianu, N. Hodo, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, tomul II (1716-1808), București, Editura Academiei Române, 1910, p. 45.

²⁹ M. Seche, *Câteva păreri despre limba română literară în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Limba Română”, 1, VIII, București, Editura ARPR, 1959, p. 102.

³⁰ Voltaire, *Hanriada*, tradus de D. Comisul V. Pogor, București, 1838.

lui Legendre³¹ și anume „lipsa mai totală, putem dice, de carti de natura celei de facia, în care se afla scolele noastre”³², această metodă fiind mai rapidă, decât scrierea unui manual de la zero:

„Ni s’ar pute obiecta că de ce am preferat să facem o traducțiune și nu unu opus original, dându-i forma mai methodică și adaptată cu programele noastre. Cuventulu este simplu: o carte ca acesta spre a fi lucrata așa încât să se poată da publicității, ar’ cere, după noi, unu timpu de mai multi ani”³³.

Criteriile de tradus sunt alese, cel mai adesea, pe criteriul popularității de care se bucură în țara de origine, Franța: „Cătu pentru autorele ce allesseram, ellu ne fu recomandat clar prin marea consumațiune ce a avut opulu seu”³⁴.

O problemă esențială, care intră în preocupările majorității traducătorilor din perioadă, este cea a **limbii române**. Încă din 1648, în prefața *Noului Testament de la B lgrad*, mitropolitul Simion Ștefan constată că amărăciune faptul că la acel moment era imposibil ca o traducere să fie înțeleasă de toți românii. Prelatul dădea vina pentru această situație pe cei care își auseră pe români și i-au „răsfirat printr-alte țări, deși au amestecat cuvintele cu alte limbi de nu grăiesc toți într-un chip”³⁵.

Traducătorii realizează necesitatea imperioasă a creării unui instrument care, înglobând tot ce este mai expresiv în dialectele românești și tot ce este util în noianul de împrumuturi neologice, să se ridice peste diferențele regionale și să devină o limbă vorbită înțeleasă de toți românii. Influența traducerilor din franceză este fundamentală pentru istoria limbii române literare, traducătorii devenind adevărați factori ai limbii. Încă din 1837, Heliade își arată aprecierea față de traducerea efectuată de Negruzzi, după piesa lui Hugo *Maria Stuart*³⁶, în care acesta reușește să strezească și să tirbă frumusețea originalului:

„(...) pentru aceia ce se atinge de ideile cele noi și de stilul lui Hugo își alege vorbele, frazele și chipul de a se exprima, și din țara Rumânească și din Moldova își alege un amestec fericit prin care ai putea cu atâtă justă și înținerire să arăți Rumânilor pe autorul D. Tale”³⁷.

Adaptarea neologismelor provoacă cele mai vii dezbateri pe tot parcursul secolului al XIX-lea, traducătorii fiind principalii responsabili pentru printrunderea acestora în limbă. „Reromanizarea” presupune însă turarea pe cât posibil a turcismelor, grecismelor, dar mai ales a slavonismelor și înlocuirea lor cu termeni neologici de origine latină și romanică. Că ele erau simțite mai acut în cazul traducerilor de specialitate unde lipsa unui limbaj specific impunea recurgerea la împrumuturi masive de termeni. Iată ce afirmă A. Treboniu Laurian în Prefața *Manualului de filozofie* al lui Delavigne³⁸: „Dar totu Românul care a încercat să facă numai unu pasu în știință, a simțit de bună seamă că în care ne aflăm în privința ideilor cătu și în a vorbelor prin care se exprimă ideile. De aici necesitatea de a forma o vorbă nouă pentru fiecare idee nouă, de a forma o limbă filosofică pentru

³¹ A. M. Legendre, *Elemente de geometria*, traducțiune de E. Angelescu și J. M. Riurianu, București, 1865.

³² Idem, *ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ G. C. Ionescu, *Istoria literaturii române*, I, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1954, p. 28.

³⁶ Victor Hugo, *Maria Stuart*, tradus de D. K. Negruși, București, 1837.

³⁷ Idem, *ibidem*, p. IV.

³⁸ A. Delavigne, *Manual de filozofie*, tradus de A. Treb. Laurianu, București, 1846.

cugetarea filosofică. Deci am fost silit să introduc neologisme în limba românească. Și poate mai mult decât să fie putut imagina cineva”³⁹.

Cu trei sfârșitul secolului, Nicolae Manolescu descrie, în *Prefa la Geografia botanică* a lui Louis Figuier⁴⁰, dificultățile cu care s-a confruntat atunci când a trebuit să redea în română diferitele denumiri de plante, din lipsa unor lucrări de specialitate în limba noastră: „(...) și totuși, în această traducere veți observa, onorabili cititori, că plantele nu sunt numite toate în limba noastră, din cauză că mi-a fost imposibil de a cunoaște întreaga nomenclatură a plantelor în limba română (dacă există); veți observa de asemenea că, unde n-am putut altfel, m-am mărginit să pun numai numirea tipică a plantei; veți mai observa încă că plantele au rămas, în unele locuri, numai cu numirea lor franceză, căci n-am dispus de cărți, prin care să satisfac acest cerință”⁴¹.

Unii traducători, atunci când folosesc neologisme în prefețe, dau în paranteză sinonimul, de cele mai multe ori de origine slavă, deja cunoscut cititorului. *Introducerea* lucrării *Doctorul poporului* a Doamnei Hippolyte Meunier, tradus de Constantin Dimitriade⁴², abundă în astfel de exemple, dovedind modul în care s-a îmbogățit sinonimia lexicală a limbii noastre: *naturale* ‘firesci’, *pericolu* ‘primejdie’, *liberu* ‘slobodu’, *animalele* ‘dobitoacele’, *comun* ‘obtesc’ etc. Iosif Archidiaconulu, în prologul traducerii *Jidovul rătăcitoru*, după Eugène Sue⁴³, nu doar că dă sinonime pentru neologismele folosite, dar adaugă și note de subsol în care explică sensul acestora prin parafraze: *fenomini* – ‘Întâmplări fizice, turburări ale naturii’⁴⁴.

Prefețele textelor religioase, de asemenea, încep să trateze probleme de traducere, în majoritate legate de corectarea unor greșeli pe care le conțin traducerile vechi. Astfel, în Prefa la *Liturghiei*, tipărită la Chișinău în anul 1815, Mitropolitul Gavriil anunță traducerea a fost făcută după un original rusesc și enumeră greșelile pe care această variantă vine să le corecteze, alături de soluțiile găsite⁴⁵.

Problema neologismelor atinge și conservatorul limbaj bisericesc. În prefața la *Liturghier* (Iași, 1818), mitropolitul Veniamin Costache menționează că a făcut unele „îndreptări” înlocuind slavonisme cu cuvinte de origine latină: *molitva* ‘rugăciune’, *vohod* ‘întrare’, *dvera* ‘ușă’, *cădire* ‘tăvălaie’⁴⁶. Probleme legate de limba română sunt analizate și în prefața *Liturghierului* din 1834. Costache subliniază aici pericolul necunoașterii destoinice a limbii române de către traducătorii vechi, care au introdus în traduceri o mulțime de cuvinte străine și „au stricat foarte mult curățenia graiului românesc”⁴⁷. Pentru a îndrepta

³⁹ Idem, *ibidem*.

⁴⁰ L. Figuier, *Geografia botanică*, traducere din „Histoire des Plantes”, de Nicolae Manolescu, București, 1883.

⁴¹ Idem, *ibidem*, p. 8.

⁴² Hippolyte Meunier, *Doctorul poporului sau Convorbiri familiare asupra igienei*, traducere liberă de Constantin Dimitriade, București, 1878.

⁴³ Eugène Sue, *Jidovul rătăcitoru*, tradus de Iosif Archidiaconulu, vol. I, București, 1857.

⁴⁴ Idem, *ibidem*, p. 8.

⁴⁵ I. Bănuș, N. Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, tomul III (1809-1830), București, Editura Academiei Române, 1912-1936, p. 121.

⁴⁶ Idem, *ibidem*, p. 232.

⁴⁷ M. P. Curariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2. *Secolele XVII și XVIII*, ediția a II-a, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1994, p. 353.

„noimile t lm cite cu sminteal ”, mitropolitul sugereaz revenirea la cuvintele române ti „care s p streaz parte prin c r ile i documentele vechi, parte prin gura poporului”⁴⁸.

Concluzii

Traduc torii români din secolul al XIX-lea s-au num rat printre cei mai activi „actori” ai moderniz rii României. Beneficiind de pre ioasa mo tenire a genera iilor trecute, ace tia au reu it, într-un timp relativ scurt, s pun bazele limbii literare, s fac cunoscute publicului român capodoperele literaturii universale i s ajute la consolidarea principalelor institu ii ale statului. Acest fapt a fost posibil, într-o mare m sur , i datorit apari iei criticii traducerii, care s-a manifestat ca un veritabil filtru pentru textele ce urmau a fi traduse i ca un îndreptar pentru ridicarea calitativ a actului traductiv.

⁴⁸ Idem, *ibidem*, p. 353.